

Arap Baharından Başarısız Devlete: Libya

From Arab Spring To Failed State: Libya

Şevket ŞEKER^a

ÖZET	ABSTRACT
<p>Bu çalışma, Arap Baharı gösterilerinin Libya'yı başarısız devlete dönüştürmesinin nedenlerini ve arka planını ele almayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda tarihsel bir perspektiften Libya'nın siyasi ve tarihi dönüşümü ele alınmıştır. Libya'nın siyasi, toplumsal ve ekonomik yapısı başarılı bir ulus devlet inşasının önündeki engel olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca toplumsal bölünmüşlük ve aşiret bağlarının güçlü olması parçalanmışlık ortaya çıkarmaktadır. Böylesi bir toplumsal yapının üzerine inşa edilen ve bütün kesimleri merkezden kontrol etmeyi amaçlayan siyasi yapı, güvenlik merkezli yaklaşım benimsemek zorunda kalmaktadır. Dolayısıyla müreffeh bir devlet inşası için ayrılması gereken kaynaklar, siyasi sistemin sürdürülebilirliği için harcanmaktadır. Ayrıca Arap Baharı sürecini bazı ülkeler kansız atlatırken bazılarıysa kanlı ve yıkıcı bir şekilde halen atlatmaya çalışmaktadır. Bu sürecin nasıl olacağı, olaylara dış müdahalenin etkisiyle ilgilidir. Libya'daki gösterilere dahil olan dış müdahale, ülkenin tam anlamıyla çökmesine ve iç savaşın patlak vermesine yol açmıştır. Libya halen normalleşmeye çalışmakta ve iç savaşın bitmesi için mücadele vermektedir. İç dinamiklerin tetiklediği sorunlar ve yabancı devletlerin müdahalesi Libya'da işlemeyen bir devlet sisteminin ortaya çıkmasına neden olmuştur.</p>	<p>This study aims to address the reasons and background of the Arab Spring demonstrations that turned Libya into a failed state. In this direction, the political and historical transformation of Libya is discussed from a historical perspective. Libya's political, social and economic structure emerges as an obstacle to the construction of a successful nation-state. In the historical process, a strong state in the market but weak in terms of politics and prosperity has been built in Libya. In addition, social division and strong tribal ties reveal fragmentation. The political structure, which is built on such a social structure and aims to control all segments from the center, has to adopt a security-centered approach. Therefore, the resources that should be allocated for the construction of a prosperous state are spent on the sustainability of the political system. In addition, while some countries have survived the Arab Spring process without blood, others are still trying to survive in a bloody and destructive way. How this process will take place is related to the effect of external intervention in the events. Libya is still trying to normalize and is struggling to end the civil war. The problems triggered by internal dynamics and the intervention of foreign states have led to the emergence of a dysfunctional state system in Libya.</p>
<p>Anahtar Kelimeler Başarısız Devlet, Libya, Arap Baharı, Dış Müdahale, İç Savaş</p>	<p>Keywords Failed State, Libya, Arab Spring, Foreign Intervention, Civil War</p>

^a Kocaeli Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü. Email: sevketsekerr@gmail.com.
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

1. Giriş

Yaklaşık 1,7 milyon metrekare yüzölçümüne ve 6,5 milyon nüfusa sahip olan Kuzey Afrika ülkesi olan Libya, XX. yüzyılın başından itibaren çalkantılı bir siyasi geçmişe sahip olmuştur. 1911 yılında İtalyanların Libya üzerinde hâkimiyet kurmak için harekete geçmesiyle Libyalıların yıllarca sürdüreceği direniş başlamıştır. Ömer Muhtar'ın idamı sonrasında ülkede hâkimiyet kurmaya başlayan İtalyan İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar ülke yönetimini kontrol etmişlerdir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ülke bağımsızlığını ilan etmiştir. Ancak sömürge mirası ve Libya'nın toplumsal yapısı gereği güçlü bir devlet ve ulus inşası gerçekleşmemiştir. Bu nedenle bağımsızlıktan hemen sonra monarşi rejimi kurulmuş ve ülkede toplumsal tabana yayılmayan siyasi ve ekonomik yapı meydana gelmiştir. Bu durumsa monarşi rejiminin, halka yeni umutlar vadeden subaylar tarafından sona erdirilmesiyle sonuçlanmıştır. Ancak kısa süre içinde yeni yönetim de kendi elitlerini ve tabanını oluşturmuştur. Dolayısıyla bütün toplumsal kesimler yine iktidardan pay alamadığı gibi gelir eşitsizliği ve ekonomik sorunlar sürmüştür. Buna rağmen 1969 darbesiyle iktidara gelen Albay Muammer Kaddafi kendine has yönetim biçimi olan Cemahiriye sistemiyle ülkeyi 42 yıl yönetmiştir.

Kaddafi yönetimi aşiret ve kabileler arasında denge gözeterek iktidarını sürdürmüştür. Fakat ülkenin gelir eşitsizliğinin yüksek olması ve iktidara yakın grupların refahının sürekli artması Tunus'ta başlayan gösterilerin Libya'ya sıçramasına ve halkın iktidarı devirmesine neden olmuştur. Kaddafi yönetimi iktidardan indirilmiş olsa bile alternatif olarak ortaya çıkan yeni siyasi gruplar meşruiyet sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Bundan dolayı ülke dış müdahaleye açık olmuştur. Sonuç itibarıyla kendi vatandaşlarını koruyacak egemen bir otorite yokluğuyla ülke çıkmaza düşmüştür.

Arap Baharı gösterileri, ilgili ülkelerin kronikleşmiş sorunlarına karşın toplumun bir tepkisi olarak ortaya çıkmıştır. Ancak bu süreç üçüncü tarafların dâhil olmasıyla ya karşı devrime dönüşmüş ya da ülkeler iç savaşa ve parçalanmaya sürüklenmiştir. Dolayısıyla gösterilere müdahil olan dış müdahale ülkeleri başarısız devlete veya çöken bir devlete dönüştürmüştür.

Temel işlevlerini yerine getirecek kapasite yetisinden mahrum olan başarısız devletler, meşruiyetlerini yitirmiş ve egemenliklerini kaybetmiştir. Vatandaşlarının can güvenliğini sağlamaya gücü dahi yetemeyen çökmüş devlet yapıları, uluslararası toplum için çeşitli tehlikeler arz etmektedir. Bu nedenle başarısız devlet sorunsalı uluslararası sistemin bir sorunudur. Bu bakımdan bu çalışma Libya'nın başarısız devlete dönüşüne sebebiyet veren temel iç dinamikleri ve olayları açıklamayı ve Libya'nın mevcut çökmüş yapısını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaçla bu konuda ilgili literatür taranmış ve başarısız devlet terminolojisi etrafında Libya'nın dönüşümü vurgulanmıştır.

Çalışma kapsamında önce başarısız devlet olgusu kavramsal açıdan incelenmiştir. Ardından Muammer Kaddafi'ye kadar olan Libya siyasi ve tarihi süreciyle, bu sürecin bıraktığı sorunlu miras ele alınmıştır. Sonrasında Kaddafi ile dönüşen Libya ve devam eden çarpık siyasi, sosyal ve ekonomik yapı üzerinden dönem analizi yapılmıştır. Son bölümdeyse Arap Baharı süreci ve yaşanan iç savaşa değinilmiş ve çökmüş devlet yapısı ortaya konmuştur. Çalışma neticesinde Libya'nın tarihsel mirası ve sosyo-politik yapısı ile Arap Baharı süreci ve bu süreçte iç dinamikleri arka plana iten dış müdahalenin etkisiyle başarısız devlete dönüş süreci ele alınmış ve literatüre bu açıdan katkı yapılmaya çalışılmıştır.

2. Kavramsal Çerçeve

Bu başlık altında başarısız devlet kavramı ve temel saiklerinden bahsedilmiştir.

2.1. Başarısız Devlet

Soğuk Savaş sonrası literatüre giren Başarısız Devlet kavramını ilk kez Helman ve Ratner, *Saving Failed States* (1993) adlı makalede kullanmıştır. Çalışmaya göre uluslararası toplumda varlığını sürdürebilme kabiliyetine sahip olamayan devletler bu kategoride tanımlanmıştır (Helman ve Ratner, 1993: 3). Literatüre, başarısız devlet kavramıyla ilgili daha sonra pek çok çalışma girmiştir. Kabul gören yaygın tanımın sahibi olan William Zartman (1995), temel işlevlerini yerine getiremeyen ve uzun süredir gerçekleştirilemeyen ülkeleri başarısız devlet olarak tanımlamıştır. Robert Rotberg (2003) iç şiddete maruz kalan vatandaşların siyasi taleplerini yerine getiremeyen devletlerin meşruiyetini yitireceğini ileri sürerek başarısız devlet olarak tanımlamaktadır. Diğer taraftan Helman ve Ratner'in başarısız devlet kavramından önce Barry Buzan (1983) zayıf ve güçlü devlet ayrımını yapmıştır. Güvenlikçi bir bakış açısıyla bu ayrıma bir açıklama getiren Buzan'a göre, zayıf devletler iç politikalarında kaynaklarının çoğunu mevcut siyasi yapının korunmasına ayırırken; siyasi, toplumsal ve ekonomik gelişim ile başarılı bir devlet inşasına yeterli kaynağını yönlendir(e)memektedir.

Cojanu ve Popescu (2007) temel kamu hizmetlerini sunma konusunda yetersiz ya da isteksiz olma konusuna göre başarısızlık durumu değerlendirirken, Fukuyama (2015), başarısız devletleri uluslararası toplum için ciddi bir tehdit olarak görmektedir. Carment (2003) ise başarısız devletlerin ülke içindeki vatandaşlarının güvenliğini sağlayamadığına dikkat çekmiştir.

Literatüre giren çalışmalara kısaca değinilerek ortaya konmaya çalışıldığı gibi, egemenliğini ve meşruiyetini sürdürmeye ve muhafaza etmeye yetisi olmayan ve devletin temel işlevlerini yerine getiremeyen başarısız devletler kendi toplumları için tehditler oluştururken, uluslararası toplum için de ciddi bir sorun teşkil etmektedir.

ABD menşeli The Fund for Peace (FFP), başarısız devletler üzerine önemli araştırmalar yapan ve bunu endeks olarak yayınlayan bir araştırma kuruluşudur. FFP, devletleri beş kategori on iki gösterge üzerinden ölçmektedir. Sosyal, ekonomik, siyasi, uyum ve göz önünde tutulması gereken unsur olarak beş kategoride 12 ölçüt ile FFP, her yıl 178 devletin sıralamasını yapmaktadır. 178 devlet en kırılgan devletten en sürdürülebilir devlete kadar sıralanmaktadır. Başarısız devletlerde genellikle, adli ve siyasi suçlarda artış, zayıf altyapı, siyasi, dini veya etnik çatışma, işlemeyen devlet mekanizması karakteristik özellikleri arasında sayılabilir (Potter, 2004: 4).

FFP'nin göz önüne aldığı ölçütler;

- I. Sosyal Göstergeler
 - a) Demografik Baskı
 - b) Mülteci ve Yerinden Edilmiş Kişiler
- II. Ekonomik Göstergeler
 - a) Ekonomik Düşüş
 - b) Eşitsiz Ekonomik Kalkınma
 - c) İnsan ve Beyin Göçü
- III. Siyasi Göstergeler
 - a) Devlet Meşruiyeti
 - b) Kamu Hizmetleri
 - c) İnsan Hakları ve Hukukun Üstünlüğü

- IV. Uyum Göstergeleri
 - a) Güvenlik Aygıtı
 - b) Yönetici Elitler (İktidar Mücadelesi, Siyasi Rekabet)
 - c) Gruplar Arası Sıkıntılar

- V. Göz Önünde Tutulması Gereken Unsur
 - a) Dış Müdahale

olarak sıralanabilir (fragilestatesindex.org).

FFP'in belirlemiş olduğu kategorilerin ilk dört sütunu, iç dinamikleri değerlendirirken son sütun dış dinamikleri ele almıştır. Bu kriterler göz önüne alındığında devletin inşa ve yönetim süreciyle refah paylaşımında kapsayıcı olabilen ülkelerin kalkınmışlığı oldukça yüksektir. Aksi takdirde çatışmacı, çıkmaza düşen ve krizlerle boğuşan organizasyonlar meydana gelmektedir.

Birçok etnik unsura sahip ve bölünmüş yapıları topluluklar merkezi devletin zayıflamasına neden olmaktadır bölgeselciliğin artmasına ve kabileciliğin güçlenmesine neden olmaktadır. Bu durum devletin parçalanmasına ve egemenliğini kaybetmesine yol açmaktadır. Ayrıca egemen oldukları toprak parçası üzerinde hâkimiyet kurmakta sorun yaşayan başarısız devletler otorite sorunu yaşamaktadır. Otorite sorununun olduğu ülkeler, her türlü illegal örgütün yaşam alanına dönüşmektedir. Bu nedenle başarısız devlet sorunsalı küresel bir sorun haline gelmektedir. Bu devletler terör, uyuşturucu ve kaçakçılık başta olmak üzere pek çok illegal unsurlarla gerek küresel gerekse bölgesel mücadelenin güçleşmesine sebebiyet vermektedir. Ayrıca bu unsurlar ülkenin bir kısır döngüye girmesine ve güvenlik başta olmak üzere pek çok sorunun içinde kaybolmasına yol açmaktadır.

Toplumsal yapının bölünmüşlüğü ve bölünmüş yapılar arasındaki gerilim devletin fonksiyonlarını yerine getirebilme gücünü kısıtlamaktadır. Sürekli gerilim ve tansiyonun olduğu toplumsal sistem, iç savaş riskini beraberinde getirmektedir. Devletin dayanıklılığını azaltan bu durum, siyasal iktidarın egemenliğini kaybetmesine neden olmaktadır. Aynı zamanda kaosu, çatışmanın, baskının olduğu ortamdan insanların kaçmasına yol açmaktadır. Özellikle bu tarz ülkelerde çok sık yaşanan beyin göçü devletin ve toplumun gelişmesini yavaşlatmakta hatta durdurmaktadır.

Mülteciler ve yerinden edilmiş her türlü grup, devletlerin otoritesini ve kamu hizmetlerini tehdit etmekle birlikte toplumsal düzen ve barışı bozabilme potansiyeline sahiptir. Mültecilerin veya yerinden edilmiş kitlenin büyüklüğü iç güvenliğinin sağlanmasına mâni olabilmektedir.

Toplumsal bölünmüşlük ve farklılık siyasal iktidarın ve refahın adil paylaşımına fırsat vermemektedir. Belirli bir grubun iktidara hâkim olması ve devletin kaynaklarından çok daha fazla pay alması, diğer azınlık grupların ise bu süreçten dışlanması toplumsal bütünlüğe zarar vermektedir. Aynı zamanda bölünmüşlüğü derinleştirmektedir. İktidara hâkim olan gruplar devletin kontrolünü ellerinde tutabilmek ve sürdürebilmek için radikal eylemlerde bulunabileceği gibi insan haklarını ve hukuku tamamen görmezden gelebilirler. Bunun neticesinde tamamen polis devletine dönüşmüş, yolsuzluğun ve kayırmacılığın yaygın olduğu devlet yapıları meydana gelmektedir. Bu süreç itibarıyla güvenlik ekseninde konumlanmış devletler bütün kaynaklarını kolluk güçlerine aktararak kalkınmayı göz ardı edebilir. Sonuç itibarıyla piyasada güçlü ama gerek ekonomik gerekse kalkınmışlık açısından zayıf devletler meydana gelmektedir.

Kalkınmaya ve kamu hizmetlerinin niteliğini arttırmak için harcanması gereken kaynakların güvenlik aygıtına aktarılması, devletin vatandaşına sunması gereken temel mal ve hizmetleri yerine

getirememesi ile sonuçlanmaktadır. Dolayısıyla kamu hizmetlerini yeterince vatandaşına sunamayan devletler meşruiyetini de yitirmektedir.

Dekolonizasyon süreci sonrasında devlet tecrübesi olmayan ülkeler, sömürge miraslarının bıraktığı yozlaşmış kurumların ve ayrıştırılmış siyasi, toplumsal ve ekonomik yapılarının etkisiyle başarısızlığa sürüklenmiştir. Bu nedenle bağımsızlıktan sonra özellikle Acemoğlu ve Robinson'un (2014) ifade ettiği sömürücü kurumların varlığı sürdürülebilir bir devlet yapılanmasının mevcudiyetinin önündeki en büyük engel olmuştur.

3. Sömürgecilikten Kaddafi'ye Libya

1870 yılında İtalya siyasi birliğini tamamladıktan sonra sanayisi için ham madde arayışına girişmiştir. Sömürgecilik faaliyetlerine iç siyasi yapısı nedeniyle geç başlayan İtalya, Fransa'nın Cezayir işgaline tepki olarak Tunus'u işgale kalkmış, fakat başarılı olamayınca Kuzey Afrika'da kalan son sömürge olmayan ve coğrafi konumuyla da kendisine yakın olan Libya'ya doğal yayılma alanı olarak bakarak göz dikmiştir. Tarihler 1911 yılını gösterdiğinde Osmanlı'ya İtalya; Osmanlı'nın Trablusgarp ve Bingazi'nin gelişmesini sağlamadığı bu yüzden İtalya'ya yakın olan Libya'nın kendi çıkarları için gelişmesinin hayati olduğunu ve medeniyet götürülmesi gerektiğini bildiren bir nota vermiştir. Meşrutiyet yönetimi bu ifadeleri reddeden bir nota yayınlarken, İtalya harp ilan etmiştir (Alkan, 2014: 61-62).

İtalya'nın Libya'yı işgal girişimine Osmanlı güçlerinin sadece gönüllü göndererek karşılık vermiş olmasına rağmen bu örgütlü direniş İtalyanları zor durumda bırakmıştır. Fakat Osmanlı, Balkan Savaşlarının patlak vermesi üzerine Libya'dan çekilmek durumunda kalmıştır. Her ne kadar Osmanlı çekilmiş olsa da İtalya 1932 yılına kadar Libya'ya tamamen hâkim olamamıştır. Libya'da işgale karşı mücadelenin ön saflarında Ömer Muhtar ve Senusi şeyhleri bulunmuştur. Libya'nın kıyı kesimlerinden içeriye giremeyen İtalyanlar Mussolini'nin iktidara gelmesi sonucu daha sert ve baskıcı faşist politikalarla direnişi kırmış ve Ömer Muhtar'ın 1931 yılında idamı sonrasında düzen kurabilmişlerdir (Ceviz, 2011: 5). Osmanlı'nın bölgeden çıkması kısa sürede barış ve huzuru yok etmiştir. Bunun yanında yerel halka ikinci sınıf vatandaş statüsünde muamele edilmiş ve dini, kültürel, tarihi değerler hiçe sayılarak tahrip edilerek binlerce insan katledilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nda Afrika'da yaşanan çatışmaların odağında Libya vardı. 1943'te mihver kuvvetleri yenilince Libya'dan çekildiler. İtalyanlar tarafından sürgüne gönderilen Senusi tarikatının lideri Şeyh İdris ülkesine döndü. Libya savaş sonunda Fransa ve İngiltere'ye bırakıldı. 1949 yılında Birleşmiş Milletler bağımsız bir devlet olma yönünde karar aldı. 1951 yılında bağımsızlığı tanındı ve ilk kralı İdris oldu. Libya; Fizan, Trablus ve Bingazi olarak üçe bölünmüş federatif bir yapı olarak kurulmuştur. Kurulan devlette Türkiye'den gelen uzmanlar da görev yapmıştır. Bunlardan Sadullah Koloğlu başbakanlığa kadar yükselmiştir. Bu dönemde Türkiye'yle iyi ilişkilerin kurulduğu ve karşılıklı ziyaretlerin yapıldığı, Muammer Kaddafi dahil 25 öğrencinin eğitim için Türkiye'ye gönderildiği bir süreç başlamıştır. Fakir bir devlet olarak kurulan Libya, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'yle 1953 yılında yaptığı üs anlaşmaları karşılığında alınacak olan yardımlar sayesinde bir süre varlığını sürdürebilmiştir (Koloğlu, 2003).

Libya'da 1959 yılında petrol bulunması Libya için bir dönüm noktası olmuştur. Ülkenin tek bir eyaletinde bulunan petrol, gelir eşitsizliği ortaya çıkarmış ve yönetimde adam kayırma, yolsuzluğun artması İdris yönetimine muhalif hareketlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Kraliyet ailesinin petrol bulduktan sonra zenginleşmesi ve fakir halkın refahında bir değişimin olmaması yönetimden halkın uzaklaşmasına ve yönetime karşı seslerin toplumun her kesimine yayılmasına yol açmıştır. Kral İdris bunun üzerine muhalefet partilerini kapatmış ve baskısını arttırmıştır. Ayrıca petrol

tekeline bizzat üzerine alması toplumsal rahatsızlığı iyice arttırmıştır (Caner ve Şengül, 2018: 50). Filistin sorunu ve artan Arap Milliyetçiliğine yönetimin kayıtsız kalması buna karşılık Batılılaşmanın artması orduyla İdris yönetiminin gerilim yaşamasına sebep olmuştur. Bunun sonucunda 1 Eylül 1969 yılında Kral İdris Türkiye’de bulunurken genç subaylar 27 yaşındaki Muammer Al-Kaddafi liderliğinde darbe yaparak yönetimi ele geçirmişlerdir (Sullivan, 2008: 10). Genç subaylar yönetimi ele geçirirken ciddi bir mukavemet görmemişler ve halk darbeyi memnuniyetle karşılamıştır. Nasır Hayranı olan Kaddafi, Arap Birliği fikri ve Arap milliyetçiliğini gerçekleştirme amacını taşımakta ve dönemin revaçta olan Arap Milliyetçiliği düşüncesinin takipçisi olarak iktidara gelmekteydi. Fakat kısa süre sonra Arap Birliği siyasetinden vazgeçerek daha pragmatistçe ve yapısalcı bir yaklaşımla Afrika Birliği siyasetinin lideri ve takipçisi haline dönüşmüştür (Baltalı, 2019: 15-16).

Kısaca değinilen Kral İdris dönemine bakıldığında, sömürge mirasının bıraktığı yozlaşmış sistem ve bağımsızlıktan sonra gelen siyasi elitin güç ve refahı kendilerinde toplamaları, kaynakların başarılı bir devlet inşa edilmesine yönlendirmekten alıkonulmasıyla sonuçlanmıştır. Dolayısıyla iktidarın toplumu refaktan dışlayan uygulamaları meşruiyetinin sorgulanır hale gelmesiyle sonuçlanmış ve darbeye süreç son bulmuştur.

4. Kaddafi Libya’sının Dönüşümü ve Ortaya Çıkardığı Sorunlar

1963 yılında Nasır’dan etkilenen ve fikirlerinin sıkı bir takipçisi olan Muammer Kaddafi orduya katılmıştır. 1952 yılında Mısır’da gerçekleşen Hür Subaylar darbesinden ilham alan Kaddafi ve 3 arkadaşı Hür Subaylar Hareketi adıyla örgütlenmeye başlayarak hareketlerini genişletmeye çalışmıştır. 1969 yılında hareket Kudüs Operasyonu adıyla kansız ve halkın rızasına dayanacak şekilde hızlı bir darbe gerçekleştirmiştir (Çıldır, 2016: 56-57). Darbeden sonra ülkede monarşi rejiminin kaldırıldığını ilan eden Kaddafi, Libya Büyük Sosyalist Arap Cumhuriyeti (al-Ġamāhīriyyat al- ‘Arabiyyat al-Lībiyyat aš-Ša’biyyat al-İştirākiyyat)’nin kurulduğunu ilan etti (Caner ve Şengül, 2018: 51).

Kaddafi iktidarının ilk yıllarını kurduğu rejimi sağlamlaştırmaya çalışmakla geçirmiştir. Bu doğrultuda önce başkenti Bingazi’den Trablus’a taşımıştır. Ardından kamulaştırma faaliyetlerini başlatmış, yabancıların toprakları ve malvarlıklarıyla monarşi yönetiminin üst düzey bürokrat ve görevlilerinin servetlerine el koymuştur. Kraliyet ailesi sürgün edilmiş ve böylece eski rejimle hesaplaşma sürecinden sonra petrol endüstrisi dışında monarşi kalıntılarını tasfiye etmiştir. Petrol endüstrisinde eğitilmiş ve yetişmiş kişi eksikliği nedeniyle monarşiden miras kalan yöneticilerle devam etme zarureti doğmuştur (Vandewalle, 2016: 11).

Rejimi korumanın diğer bir yolu ordu ve bürokrasiye hâkim olmaktır. Kaddafi düzenli orduya şüpheyle yaklaşmaktaydı. Çünkü Libya toplumsal yapısı kabileler üzerinden şekillenmektedir (Aljazeera). Kabile yapısı Libya’nın ulus-devlet olmasının önündeki en büyük engeldir. Kabileler arasında bir savaş çıkması durumunda kabile üyelerinin hepsi devletin hangi makamında bulunursa bulunsun kendi kabilesi için mücadele etmekteydi. Kabile yapılanmasının meydana getirdiği bu sorunlar Kaddafi’nin Libya’da bürokrasiyi ve diğer birçok üst düzey görevleri kendi aşireti olan Kadhafa aşiretine dayandırmasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra başarısız suikast ve darbe girişimleri¹ de bu şüphenin daima canlı kalmasını sağlamıştır (Bölme, Ulutaş, Özhan ve Küçükkeleş, 2011: 21).

¹ 1969’da dönemin Savunma Bakanı Albay Adem el-Havaz’ın, 1975’te Devrim Komuta Konseyi’nden Beşir Havadi ve Ömer el-Muheşî’nin ve 1985’te Sirte bölgesi komutanı Hasan İshal’in başarısız darbe girişimleri.

“Libya’da devamlılığı olan en önemli unsur aşiretlerin siyasetteki rolüdür. Bütün modernizasyon çabalarına karşın, Kaddafi’nin gücünün önemli bir bölümü aşiretlerden aldığı destek sayesinde pekiştirilmişti. Kaddafi’nin düşüşünde de aşiret desteğini yitirmesinin rolü vardır. Libya’daki Arapların yaklaşık yüzde 85’i kabile yapısına göre örgütlenmiştir. Siyasal iktidarın dağılımında kabile bağları birincil derecede rol oynamaktadır. Şayet kabile bir bütün olarak savaş veya isyan kararı almışsa bu durum bürokrasideki kabile üyelerini de doğrudan etkilemektedir” (Ayhan, 2011: 9-10).

Kaddafi bu kaygılar nedeniyle düzenli ordudan ziyade doğrudan kendisine bağlı Devrimci Komiteler, Devrim Muhafızları ve Halk Muhafızları gibi birlikler kurmuş ve bu birliklere güvenmiştir. Kendisine bağlı özel birliklerle kendi iktidarını korumak ve muhalif hareketleri tereddütsüz bastırabilecek bir güvence sağlamayı amaçlamıştır (Kurt, 2014, s. 18). Yönetimine karşı çıkan isyanları bu birliklerle bastıran Kaddafi, Arap Baharı isyanları patlak verdiğinde bu birliklerle müdahalede bulunmuştur.

Aşiretler üzerine şekillenen ülkede siyasi iktidar mücadeleleri de bu güçler üzerinden yaşanmaktaydı. Kaddafi aşiretler arasında yaşanan rekabet ve yapılan iş birlikleriyle kabileler arasında denge sağlayarak iktidarını 42 yıl sürdürebilmiştir. Ülkenin Batısı Kaddafi’yi desteklerken, doğusu özellikle Bingazi muhaliftir. Bu yaklaşımlar yönetimin yatırım ve politika tercihlerini etkilemektedir. İsyen hareketlerinde en yoğun mücadele Bingazi’de yaşanmasının temelinde bu iç dinamik yatmaktadır.

Kaddafi iktidara geldikten sonra devletin kilit konumlarına kendi aşiretinin yerleştirmeye başlamıştır. Kendisine sadık Kaddafi aşiretine dayalı bir Libya ortaya çıkmıştır. Kaddafi aşiret yapısını ve kabile adetlerine karşı olmasına rağmen, ülkenin doğusundaki kabileler üzerinde varlık gösterememesi bu şekilde bir devlet yapılanması kurmasına yol açmıştır.

Siyasi iktidarın güvenlik öncelikli yaklaşımı ülkenin kaynaklarının mevcut siyasi yapıyı korumaya harcanmasına yol açarken, Libya’nın toplumsal yapısı da bir ulus inşasının oluşturulmasına mâni olmaktadır. Bundan dolayı bölünmüş ve sürekli çıkar çatışmalarının yaşandığı bir toplum başarılı bir devlet inşasına engel olmuştur.

Kaddafi darbe sonrası İslamiyet ve sosyalizm sentezi bir Arap milliyetçiliği ortaya koymuştur. Üçüncü Evrensel Teoriye karşı çıkanlar hızlı bir şekilde tasfiye edilmiştir. Ardından kendi yönetim tarzını 1975’ten itibaren bölüm bölüm yayınladığı Yeşil Kitap’ta anlatmıştır (Sullivan, 2008: 84-88). Kaddafi özgün bir siyasi ve sosyal sistem oluşturduğunu belirtmiş ve bu sisteme de “Cemahiriye” ismini vermiştir. Cemahiriye “halkın iktidarı” demektir. Kaddafi’ye göre Kapitalizm ve Sosyalizm insanlığın iki büyük düşmanıdır. En iyi sistemin kendisinin Libya’da uygulayacağı Cemahiriye sistemi olduğunu belirtir (Ece, 2020: 13).

Kaddafi, Cemahiriye sistemiyle halkın-kitlelerin yönetimi ve refahı üzerine bir devlet teorisi belirleyerek kapitalizm ve komünizme alternatif bir yol çizmeye çalışmıştır. Buna karşılık devlet kademelerinde sadece kendi adamlarını bulunduran, kabileler arasında güç dengesini gözetken ve iç dinamiklere hâkim olan Kaddafi 42 yıl mutlak iktidarını korumuştur. Bu sistem sosyalist Arap milliyetçiliğinin İslami bir yorumla birleşmesiyle alternatif üçüncü yol olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaddafi bu çabasıyla devrimden sonra anti-komünizm anti-semitizm ve anti-kapitalizm görüşlere dayalı küresel bir ideoloji olarak alternatif üçüncü yol vizyonunu ortaya çıkarmıştır (Joffé ve Paoletti, 2010: 6).

Parlamentar sisteme karşı olan Kaddafi, Halk Konferansları ve Halk Komiteleriyle, Halk Devrimi adını verdiği yeni bir yönetim tarzı ortaya koymuş ve Halk Devrimi vasıtasıyla rejiminin

meşrutiyetini sağlamıştır. Halk devrimi sonrasında muhalifler sistem dışına itilmiş, partiler kapatılmış, petrol endüstrisi başta olmak üzere kamulaştırma başlamıştır (Hagger, 2009: 102). Kaddafi ortaya koyduğu yeni anlayış ve sistemin meşrutiyetini sağlamaya dönük attığı adımlar neticesinde özel mülkiyete el koyarak zenginlerin malları alınmıştır. Ayrıca monarşi döneminden kalma yabancı üsler kapatılarak ülkedeki yabancılar sınır dışı edilmiştir (Ece, 2020: 12). Bütün bunlar Halk Devrimine dayanarak yapılmış ve böylece politika pratiklerinin meşrutiyetinin sorgulanmamasını sağlamıştır.

Siyasi değişikliklerin yanı sıra ekonomik, sosyal ve toplumsal düzenlemeler yaparak devlet ve toplum büyük bir modernleşme ve değişim sürecine girmiştir. Ülke modernleştirilip ve geliştirilmeye çalışırken milli kültür, dini inanç ve gelenekler korunmuştur. Şeriat kuralları çerçevesi içinde reformları yapmayı amaçlayan Kaddafi rejimi alkolü yasaklamış, gece kulüplerini kapatmış, geleneksel kıyafetler teşvik etmiş ve Arapça'yı resmi dil olarak kabul etmiştir. Her alanda köklü değişimler yapan Kaddafi kadınlara da önemli haklar vermiştir. Kadınlara evlilik öncesi rızasının alınması, on altı yaş altı kız çocuklarının evlendirilmesi yasağı, kadın örgütlerinin geliştirilmesine izin verilmesi, bu dönemde diğer Arap ülkelerine göre emsal hareketlerdir. Yapılan reformlara petrol ihracatının artması eklenince ülkenin ve toplumun refahı artma eğilimine girmiştir (Caner ve Şengül, 2018: 52).

Enerji sektöründe elde edilen gelir sayesinde Libya Afrika'daki en büyük GSMH'ye sahip ülkelerden biri konumuna ulaşmıştır. Ancak bu yüksek gelirin toplumun alt tabakasına yayılmaması gelir eşitsizliğinin ve yoksulluğun yüksek olmasına neden olmuştur. Ülke gelirleri genellikle güvenlik ve silah harcamalarıyla israf ve yolsuzluk kısılcacında heba edilmiştir. Dolayısıyla diğer ekonomik göstergelerde gitgide olumsuz bir tablo çizmeye başlamıştır. Enflasyon yükselmiş, ithalat fiyatları artarak ekonomik büyüme duraklamıştır. İşsizlik oranı net bir veri olmamasına rağmen tahminen %30 civarında seyretmektedir. Ülkenin üçte biri yoksulluk sınır altında yaşamak zorunda olduğu tahmin edilen Libya, BM 2010 yılı insani gelişim endeksinde 169 ülke arasında 53. sırada yer almaktadır (Bölme ve ark., 2011: 17-18).

Kaddafi; Mısır, Tunus, Suriye ve Mağrip ülkeleriyle entegrasyon denemeleri yapmıştır. Fakat her girişim başarısız olmuştur. Arap ülkelerinde ve bölgede pek çok radikal örgüte destek veren Kaddafi, ismi terörizmle anılan bir lider haline gelmiştir. Seksenli ve doksanlı yıllarda bu destek Kaddafi'yi dış politikada itibarsızlaştırmıştır. Kaddafi'nin Avrupa ve Arap ülkelerinde terör saldırıları planlaması ve çeşitli eylemleri desteklemesi, Batının Kaddafi'yle ilişkilerinin bozulmasını ve ABD'nin Libya'yı bombalamasına neden olmuştur. Saldırlara Kaddafi, İrsh Republican Army (IRA)² ile iş birliği yaparak ve yolcu uçağı saldırısıyla karşılık vermiştir. 21 Kasım 1988 tarihinde Londra-New York seferini gerçekleştiren yolcu uçağı, Lockerbie kasabasının üzerinde infilak etmiş 259 yolcu ve mürettebat ile 11 kasabalı yaşamını yitirmiştir. Yapılan araştırmalar sonucu uçak Libya bağlantılı terör eylemi sonucu düştüğü açıklanmıştır. Libya'dan failer istenmiş fakat Kaddafi suçluları vermeye yanaşmamıştır. Bunun üzerine Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından 1992 yılında yaptırım kararı alındı (Doğan ve Durgun, 2012: 72-73). Kaddafi yaptırımlara 1999 yılına kadar dayanabilmiştir. Ancak 1999 yılında Libya faileri teslim etmiştir. Karşılığında yaptırım kararları askıya alınmış ve bu süreçten sonra Kaddafi Batıyla iyi ilişkiler kurmaya başlamıştır.

Yaptırım kararlarının ardından Arap devletlerinin Kaddafi'ye sırt dönmesi Kaddafi'nin Afrika'ya yönelmesine yol açmıştır. Böylece Kaddafi, Arap Milliyetçiliğinden vazgeçerek, pragmatist bir yaklaşımla Afrika Birliği politikasına yönelmiştir (Caner ve Şengül, 2018: 61). Yaptırım sürecinde

² İrlanda Cumhuriyet Ordusu: Kuzey İrlanda'nın Birleşik Krallık'tan bağımsızlığını savunan ayrılıkçı örgüt.

Kaddafi iç politikada oldukça sertleşmiş ve muhalif görünen ya da görünme eğilimine giren herkese baskı yapmıştır. Bununla birlikte yaptırım döneminde Libya ekonomik açıdan oldukça zor bir dönem yaşamıştır. Uluslararası toplumla inatlaşarak ülkenin gelirlerini tamamen rejimin korumasına harcamaya başlayan Libya, tamamen güvenlikçi bir perspektif doğrultusunda yönetilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla siyasi ve sosyal olarak parçalanmış bir toplum yapısı olduğu gibi sürerken, güçlü bir ulus inşası politikası hayata geçirilememiştir. Bu nedenle Libya siyasi güç ile güvenlik politikaları arasında sıkışmış bir hale gelmiştir.

Libya ekonomisi petrol ve gaz rezervlerinin sayesinde dış ticaret dengesi sağlamaktadır. Enerji dışında çeşitlendirilememiş bir ekonomi geliri tabana yaymamıştı. Gelir eşitsizliğinin ve işsizliğin derinleşmesi, yaptırımlar sonrasında liberal ekonomiye geçiş için sosyal refah uygulamalarının terk edilmesi toplumun refah kaybına uğramasına neden olmuştur. Yabancı yatırımların ülkeye girmesi ve kendilerine yerli ortaklar bulma zorunluluğu, Libya'da rejime yakın belli bir kesimin fazlası ile zenginleşmesine neden olmuş ancak ülkenin genel ekonomik tablolarına yansıyan iyileşme, sadece bu kesime çıkar sağlamış ve halka yansımamıştır. Bu ekonomik tablo, isyanın patlak verdiği diğer baskıcı Arap rejimlerinde olduğu gibi Libya'da da halkın sokaklara dökülmesinde en etkili tetikleyicilerden biri olmuştur (Bölme ve ark., 2011: 18). Ekonomik gelişme ve kalkınma için harcanacak kaynakların israf, yolsuzluk ve kitle imha silahlarına harcanması ülkenin gelirlerini heba etmiş ve halkın yaşam standartlarının düşmesine yol açmıştır.

Kaddafi rejimini korumak için muhalif bir harekete ya da eyleme dönüşecek unsurları büyümeden pasifize etmiş ve iktidarına rakip olabilecek güçleri birbiriyle çatışma ortamına sürüklemiştir. Sistemik olarak sindirilmiş bir muhalefetle, denge konumunda kullanılan kabilelerle ve ordu-elit kuvvetler dengesiyle iktidarını sürdürmüştür. Kaddafi, parçala ve yönet taktiğini kullanarak yerel düzeyde, sufilik ve sefilik arasında bir antipati oluşturmuş, etnik azınlıkları birbirine düşürmüş ve hem etnik hem de dini çatışma ortamı meydana getirmiş ve böylece Kaddafi 2011 yılına kadar ülkede gerilim ve çatışma üzerinden iktidarını korumuştur (Bölme ve ark., 2011: 18-21).

5. Libya'da Arap Baharı

Arap Baharı isyanlarının başlamasıyla birlikte bazı ülkelerde kansız ve savaşırsız bir şekilde iktidar değişiklikleri yaşanırken bazı ülkeler halen neticelenmemiş kanlı bir iç savaşa sürüklenmiş ve bölünme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Mısır ve Tunus birinci kategorideyken, Libya, Yemen ve Suriye ikinci kategoriye girmektedir. Bu sürecin devam ettiği Libya'da Arap Baharı gösterileri ve neticesinde ülkenin başarısız devlete dönüşü bu başlık altında incelenecektir.

5.1. Kaddafi'nin Devrilmesi

Tunus'ta yoksulluk, rüşvet, yozlaşmış sistem, işsizlik, ekonomik sorunlar, adalet, özgürlük ve insan onuru gibi ekonomik, politik ve sosyolojik nedenlerle başlayan gösteriler, Libya'ya sıçradığında önce küçük çaplı gösteriler olmuş, fakat yönetim bunları dikkate almamıştır. Göstericilere sert davranılması ve 15 Şubat 2011 yılında aktivist ve insan hakları savunucusu Avukat Fethi Terbil'in Bingazi'de tutuklanması, ülke genelinde büyük bir isyanın başlamasına neden olmuştur. 17 Şubat'ta organize edilen "Öfke Günü" Libya'daki rejim karşıtı ayaklanmanın dönüm noktasıdır. Gösterilere güvenlik güçlerinin sert biçimde tepki vermesi olayların ve gösterilerin artması ve şiddetlenmesine neden olmuştur. Çatışmaların artması ve yayılması Kaddafi'nin her geçen gün şiddetini arttırmasına yol açmıştır. Buna karşılık sosyopolitik açıdan ülkenin Doğusunun Kaddafi'ye muhalif olması kısa sürede başta Bingazi olmak üzere Doğu'daki şehirlerin muhaliflerin kontrol geçmesine neden olmuştur. Özellikle Doğu Libya'da güçlenen muhalifler alternatif bir siyasi yapı kurma girişiminde bulundular. 5 Mart'ta Bingazi merkezli Kaddafi döneminin eski Adalet Bakanı ve

Halk Komitesi Genel Sekreteri Mustafa Muhammed Abdel-Jalil liderliğinde Ulusal Geçiş Konseyi (UGK) kurulmuştur (Ayhan, 2011: 9-10). Konseyin askeri kanadını eski içişleri bakanı General Abdulfettah Yunus, Temmuz'da 2011'de suikasta uğrayıncaya kadar sürgünden dönen General Hafter ile birlikte üstlenmiştir.

Muhalifler rejime karşı mücadelelerini sürdürebilmek için petrol alanlarını denetimleri altına almak için mücadele etmişlerdir. Bunun yanında çıkartılan petrolün satışı için Katar'dan yardım almışlardır. Katar muhalifler adına Libya petrolünü satmıştır (Demir, 2014: 62).

Yeni kurulan siyasi yapı, sahada arttırdığı etkisini uluslararası arenaya da taşımak istemiş ve bu doğrultuda Arap Birliği'nden tanınma talebi istemiştir. Arap Birliği uçuşa yasak bölge taleplerine destek vererek tanıma konusunda çekişen davranmıştır. Arap Birliği tanımamış olsa da başta Fransa olmak üzere Avrupa Birliği devletleri yeni oluşumu tanımaya başlamıştır. Geçiş Konseyi uluslararası arenada başarılar elde etmesine rağmen sahada birlikte mücadele eden bir muhalif gücü görülemediği. Her muhalif grup kendi bölgesinde eşgüdüksüz olarak mücadele etmesi nedeniyle Kaddafi, hava gücünü de kullanarak önce Batıdaki muhalif bölgeleri kontrol altına almış, ardından Doğuda önemli kazanımlar sağlamıştır. Bununla birlikte bazı muhalif kabilelerden bağlılık ifadeleri de gelmeye başlamıştır. 17 Mart'ta BM Güvenlik Konseyi Libya gündemiyle toplantı yaparken Kaddafi Bingazi'ye dayanmıştır. Olaylar başlayıp şiddetini arttırdıkça düzenli ordudan ve kabilelerden muhaliflere destek artmaktaydı. Fakat Kaddafi'nin özel birlikleri her ne kadar ilk zamanlarda güç kaybetmiş olsalar da kısa sürede toparlanmış ve kaybedilen alanları yeniden kontrol etmeye başlamışlardır. Bingazi dışında bütün bölgelerdeki olaylar ve gösteriler Kaddafi'nin birlikleri tarafından bastırılmıştı. Bundan dolayı Bingazi'deki muhalifler uluslararası toplumdan Kaddafi'ye hava saldırısı düzenlemesi istemişlerdir.

Kaddafi'nin protestoculara güç kullanması ve gittikçe büyüyen şiddet hareketleri ve Kaddafi'nin göstericilere taviz vermeden sokak sokak, ev ev mücadele edileceğini söylemesi Birleşmiş Milletler hareketine geçirdi. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 26 Şubat 2011 tarihinde Libya'da yayılan insan hakları ihlallerini kınayan, 16 kişiye seyahat yasağı getiren ve Libya'ya silah ambargosunu hayata geçiren 1970 sayılı kararı kabul etti (Cnntürk, 2011).

Birleşmiş Milletlerin ambargo kararı sonrasında mühimmat sıkıntısı yaşamaya başlayan Kaddafi yine de tutumunu değiştirmemiştir. Arap Birliği uçuşa yasaklı bölge kararı alınması için BM Güvenlik Konseyi'ne çağrıda bulunmuştur. Libya'da yaşanan durumların 1970 sayılı karara rağmen daha da kötüleşmesiyle Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda Koruma Sorumluluğu Doktrini gündeme geldi. Koruma sorumluluğu; "genel anlamda, hükümetlerin kendi vatandaşlarını soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı işlenen suçlara karşı korumasıdır. Hükümet bu koruma ve güvenliği temin edemediği ya da isteksiz davrandığı zamanlarda, BM Antlaşması'nda yer alan düzenlemelere göre, uluslararası topluluk zamanında devreye girerek bu sorumluluğu üstlenecek ve kuvvet kullanımı da dâhil olmak üzere uluslararası hukukun kendisine tanıdığı tüm hakları meşru olarak kullanabilecektir" (Ercümen, 2015).

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, uluslararası topluma rejime yönelik yaptırımları sıkılaştırma ve genişletme yetkisi veren 1973 (2011) sayılı kararı Rusya ve Çin'in çekimser 10 üyenin olumlu oylarıyla 17 Mart'ta kabul etti. Bu şekilde BM'de Libya hava ve kara sınırlarını abluka altına almak ve denetleme için yetki verilmiştir.

BM aldığı kararda 12 Mart'ta Arap Birliği'nin aldığı karara atıf yapmıştır. Bu kararda Arap Birliği Güvenlik Konseyinden iki tür tedbir almasını talep edilmekteydi, Libya'da savaş uçaklarına uçuşa yasak bölge uygulamasının başlatılması, Libya halkı ve ülkede bulunan yabancı devletlerin

vatandaşlarının korunması amacıyla güvenli bölgeler ihdas edilmesi. Arap Birliği, Birleşmiş Milletleri sadece rejimin halka karşı askeri müdahalesini önlemek için sorumluluk almaya çağırırmaktaydılar. Arap birliği böylece tarihinde ilk kez bir üyesine karşı uluslararası topluma müdahale çağrısı yapmıştır. Fransa ve NATO güçleri bombardımana başlayınca Arap Birliği operasyonu eleştirmiştir (Aljazeera, 2011; Cnn, 2011; Nardulli, 2015: 343).

Bu yetkinin nasıl paylaşılması ve kullanılması gerektiğiyle ilgili BM Genel Sekreterinin de katıldığı 19 Mart'ta Paris'te yapılan toplantıyla görüşmeler başlamıştı. Fakat toplantı devam ederken görüşmeler sonuçlanmamışken ve BM tarafından herhangi bir karar açıklanmamışken Fransa, uluslararası hukuka aykırı bir şekilde Libya hava sahasına girerek bombardımana başlamıştır (Sak, 2015: 143). Daha sonra Fransa'ya ABD ve İngiltere gibi devletler destek vermiştir. Bu açıdan operasyonu kimin üstleneceği ve Birleşmiş Milletler'in hangi kuruluşla iş birliği yapacağı kesinleşmeden başlanan operasyon NATO operasyonuna dönüşmüştür.

Arap Baharında BM çerçevesinde askeri müdahalenin yapıldığı ilk ülke olan Libya, NATO'nun da görev alanını Kuzey Afrika'ya genişletmiştir (Akbaş, 2012: 70). Sarkozy iktidarındaki Fransa'sının bu aceleci politikasının altında 2007 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Kaddafi'den 50 milyon Avro borç almasının temel etken olup olmadığı akla gelmektedir (Arı, 2017: 477). Borç ilişkisinin yanında ülkenin yüksek kaliteli petrol rezervi başta Fransa olmak üzere İngiltere ve diğer Avrupa Birliği ülkelerinin bu aceleci tavrına ekonomi politik anlam katmaktadır.

Libya'ya koalisyon müdahalesi sonrasında Kaddafi'nin lehine olan durum tersine dönmüş ve Kaddafi kaybetmeye, muhalifler alan kazanmaya başlamıştır. Fransa bombalamanın yanında BM 1970 sayılı kararı hiçe sayarak isyancılara silah desteği de sağlamıştır (Nuruzzaman, 2013: 64). NATO müdahalesi Bingazi'yi Kaddafi'den kurtarmıştır. Buna karşın rejimin direnmesi beklenenden güçlü olduğunu gösterince operasyon Trablus'a kaymıştır (Sürücüoğlu, 2017: 617-618). Saldırı sonrasında 20 Ağustos'ta Trablus düşmüş ve 20 Ekim'de Kaddafi Sirte yakınlarında ele geçirilerek öldürülmüştür. Böylece 42 yıllık Libya'daki Kaddafi'nin mutlak iktidarı dış müdahale sonrasında sona ermiş ve Libya için yeni bir dönem başlamıştır.

5.2. Kaddafi Sonrası Libya

Kaddafi sonrasında UGK devrime katılan bütün gruplara Libya'nın tek temsilcisi olduğunu kabul ettirme mücadelesine girmiştir. Fakat bu mücadelenin oldukça zor olacağı bütün grupların ve kabilelerin nüfuz mücadelesine girmesiyle ortaya çıkmıştır.

2012'den 2014 yılına kadar Milli Genel Kongre adı altında ülkeyi yönetmeye çalışmıştır. Fakat kurulan hükümetler silahlı gruplar ve kabilelerin gerek hükümete girme gerekse ülkede nüfuz mücadelesi nedeniyle başarısız olmuş ve ülkenin güvenlik sistemi çökmüş, hükümetin de meşruiyeti sorgulanmıştır.

Libya yeni dönemde siyasal düzende etkin olmaya çalışan Müslüman Kardeşler çizgisindeki oluşumlarla İslami kesime mesafeli duran gruplar arasında kutuplaşma başlamıştır. 2013 yılında geçmiş dönemde devlet kademesinde bulunan kişilerin sistem dışına itilmesi ve ülkenin İslam hukukuna göre yönetilmesi kararlarının alınması iki taraf arasında ayrılığı derinleştirmiştir (Güneş, 2018: 279-281).

Libya'da Milli Genel Kongre (MGK) kendi arasında çekişmeler, siyasal bölünmeler ve çıkar grupları arasında meydana gelen mücadeleler Kaddafi sonrasında ortaya çıkan ve halen doldurulmayan siyasi boşluğu derinleştirmiş ve yeni güçler ortaya çıkarmıştır. Uzun yıllar ABD'de bulunmuş olan emekli General Halife Hafter Şubat 2014 yılında MGK'nın feshedildiğini ve Askeri Geçiş

Konseyi'nin ülkeyi yöneteceğini ilan etmiştir. Bu yapının amacının devrime sahip çıkmak ve ülkeyi istikrarsızlıktan kurtarmak amacıyla yapıldığını bildirmiştir. Hafter çıkışından 3 ay sonra Mayıs 2014'te Bingazi'deki İslami terör örgütü olarak ifade ettiği gruplara Onur Operasyonu başlattı. Ardından hedefine Trablus hükümetini koydu ve saldırıya geçti. Hafter, Müslüman Kardeşler ile siyasal ve radikal İslami gruplara karşı mücadele eden ideal bir aktör olarak tanımlandı ve bu durum dış destek bulmasını sağladı (Kekilli, 2016: 12).

Hafter, MGK'yı lağvederek kontrol edebileceği bir Temsilciler Meclisi kurmayı amaçlamıştır. Hafter bu girişiminde başarıya ulaşmış ve Tobruk merkezli Temsilciler Meclisi kurulmasını sağlamıştır. Buna karşın Trablus'ta Libya Şafağı adı altında birleşen Müslüman Kardeşler ve İslami kesim karşı kampı oluşturmuştur. Bu süreç iki taraf arasında kanlı bir iç savaşın başlayacağı ve dış müdahalenin ülkeyi çıkmaza sürükleyeceği, bunun sonucunda başarısız bir devlet olarak Libya'nın bölünme tehlikesiyle karşı karşıya kalacağı bir dönemi başlatmıştır. Taraflara verilen destekle birçok ülke Libya siyasi krizine müdahil olmuş ve ülke adım adım yabancı devletlerin yöreğine girmiştir. Doğu Batı şeklinde bölünen Libya terör örgütlerinin alan kazandığı bir ülke haline gelmiştir. Ülkede yaşanan insani kriz ve göç, terör sorunları uluslararası toplumun müdahale sonrasında kaderine terk ettiği Libya'da yeniden rol almasını gerektirmiştir. Bu durum BM liderliğinde uzlaşma çabaları ve diyalog sürecinin başlamasını gerçekleştirmiştir. Görüşmeler sonucunda 2015 Aralık ayında Fas'ta Libya Siyasi Antlaşması imzalanmış. Antlaşmaya göre; Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti kurulmuş, Libya toprak bütünlüğünün, siyasal bağımsızlığının ve insan güvenliğinin sağlanmasıyla terör örgütleriyle etkin mücadele edileceği vurgulanmıştır. BM Güvenlik Konseyi de UMH'nin desteklenmesini istemiştir (Kekilli, 2016).

19 Ocak 2016 yılında Fayed El-Serrac başkanlığında uzlaşma hükümeti kuruldu. Serrac hükümetini Hafter tanımamış ve askeri çatışmalar devam etmiştir. Taraflar arasında bu süreçte ateşkes ya da müzakereler yapılmış olsa da başarılı olamamış ve çatışmalar sürmüştür.

Libya devrimini tıkayan Hafter, Birleşik Arap Emirlikleri başta olmak üzere Suudi Arabistan, Rusya, Yunanistan, Mısır ve Fransa tarafından desteklenmektedir. Bu nedenle büyük ve küresel bir güç tarafından desteklenmeyen Serrac hükümetine karşı ilerleme sağlamış ve Libya'nın büyük bir kısmında hâkimiyet sağlamıştır. Hafter'i destekleyen güçler kendi çıkarlarını gerçekleştirmek için Libya'daki kaotik ortamdan faydalanmaktadır. Libya'da Müslüman Kardeşler'in ya da demokratik bir yönetimin iktidara gelmesini istemeyen güçler Libya'nın başarısız devlete dönüşmesinin önemli aktörleridir. Dış müdahale nedeniyle yaklaşık 6 senedir devrim tıkanmış ve herhangi bir çıkış yolu bulunamamıştır (Karaduman ve Ataman, 2020: 10-11).

Hafter dışardan aldığı destekle BM tarafından tanınan hükümeti ortadan kaldırmak ve Libya'nın tamamına hâkim olmak için Nisan 2019'da Trablus'a karşı saldırı başlattı. Trablus'u 48 saat içinde ele geçireceğini ifade eden Hafter Trablus çevresinde kontrol sağlasa da UMH'nin Trablus'ta güçlü bir direnç göstermesi nedeniyle Hafter, Trablus'u ele geçiremedi. Serrac ise UMH'ye destek bulmak ve Hafter'e karşı güç kazanmak için müttefik aramaktadır. Bu doğrultuda çeşitli görüşmeler ve geziler düzenlemektedir. Türkiye'ye BM'nin tanıdığı olduğu UMH ile ilişki kurmuş ve desteklemiştir. Hafter'e karşı her türlü yardımda bulunmuş ve Kasım 2019'da "Güvenlik ve Askeri İş Birliği Mutabakat Muhtırası" imzalamıştır. Yapılan Antlaşmalar ve varılan mutabakatlar neticesinde Libya'daki statüko değişmeye başlamıştır. Hafter, saflarındaki Rus paralı askerleri, Cancavid milisleri, Çadlı silahlı isyancılar ve BAE SİHA'larıyla (Anadolu Ajansı, 2019) Libya'da büyük bir alan ve güç kazanmış olsa da Hafter'in uygulamaları ve işlediği insanlığa karşı suçlar nedeniyle durumu sürdürülebilir değildir.

Türkiye ile UMH'yi bir araya getiren Yunanistan, Mısır, GKRY ve İsrail'in Doğu Akdeniz'de, Hafter güçlerinin de Libya'da iktidarı kontrol çabaları olmuştur (Kurt, 2020: 11). ABD ise Libya sorununda arka planda kaldığı ve terörizm çerçevesinden baktığı bir politika izlemiştir. ABD'de bir Yahudi'nin internette Hz. Muhammed'e hakaret içeren filmi, 11 Eylül 2012'de ABD'nin Libya konsolosluğunun basılmasına ve büyükelçi dâhil üç kişinin öldürülmesine neden olmuştur. Bu durum ABD'nin politika değiştirmesini tetiklemiştir. ABD'yi sarsan bu saldırı ABD'nin Libya sürecinde terörizm odaklı bakış açısı geliştirmesine yol açmıştır (Nikolaenko, 2019: 47-49). ABD'nin Libya'da bıraktığı bu boşluk Rusya tarafından doldurulmaya çalışılmaktadır.

Son günlerde yeniden BM öncülüğünde Tunus'ta Libya Siyasi Diyalog Forumu düzenlenmekte ve bir çıkış yolu aranmaktadır. Bu görüşmelerde 2021 yılı sonunda ülkede seçimlerin yapılması konusunda uzlaşa sağlanırken, seçimlere kadar geçiş sürecinin yönetilmesi üzerinde müzakereler devam etmektedir. Birleşmiş Milletlerin öncülük ettiği görüşmeler neticesinde 24 Aralık'ta gerçekleşecek seçimlere kadar ülkeyi yönetecek dört kişilik geçiş konseyi belirlendi. Başkanlık Konseyi'nin yeni liderinin Muhammed Yunus el Menfi, Başbakanın da Abdulhamid Muhammed Dibeybe olması kararlaştırıldı. Konseyin diğer iki ismiyse Musa el Koni ve Abdullah Hüseyin el Lafi olmuştur (Daily Sabah, 2021). Yeni Konseyin önündeki en büyük engel General Hafter'dir. Anlaşmanın ilk zamanlarında yeni Başkanlık Konseyi ve Ulusal Birlik Hükümetini desteklediğini ifade etmiş olsa da zamanla yeni konseyin ve başbakanın aldığı pek çok karara karşı çıkmıştır (Independent Türkçe, 2021; Semiz ve Aydemir, 2021).

6. Sonuç

Tunus'ta bir seyyar satıcının kendini yakmasıyla başlayan Arap İsyanları domino etkisiyle Arap yönetimlerinin devrilmesiyle sonuçlanmıştır. Arap Baharı sürecinde devrimlere dış müdahale olmadan olayların seyrini halkın belirlediği ülkelerin, kırılma yapıları ve devletin işlevselliği büyük hasar almazken; olayların seyri yabancı güçler tarafından değiştirilen ve olaylara müdahil olan aktörlerin artması ülkedeki devrim hareketini başarısızlığa uğrattırırken devletin işlevselliğini yok etmekte ve kırılma yapısını arttırmaktadır. Dış müdahaleye maruz kalmayan ülkeler maruz kalan ülkelere göre daha başarılıdır.

Suriye, Libya ve Yemen birçok aktörün müdahil olduğu ve ülkenin çıkmaza girdiği bir süreç yaşamaktadır. Bu süreç oldukça kanlı ve yıkıcı olmuştur. Binlerce insan göç etmek zorunda kalırken, temel yaşam maddelerine erişemeyen milyonlar ortaya çıkmıştır. Bu nedenle insanlar isyanlar öncesindeki durumu aramaktadır.

Libya'da, 2011 sonrasında hızlı bir şekilde çöken devlet sistemi meydana gelmiştir. Bunun temel sebebi dış müdahale ve Libya'nın kabile yapısıdır. Kabile yapısı nedeniyle Kaddafi devrildikten sonra çekişmeler ve bölünmeler meydana gelmiş bundan dolayı siyasi istikrar sağlanamamıştır. Bunun üzerine emekli General Hafter seçimle gelen hükümeti tanımadığını açıklamış ve kendi yönetiminde bir meclis kurulmasını sağlamıştır. Bu şekilde Libya'da ortaya çıkan çift başlı kaotik ortam ve kabilelerin bağımsız hareketleri Libya'yı bölünme riskiyle karşı karşıya getirmiştir.

Libya'da Kaddafi sonrasında Trablus'ta Müslüman Kardeşler ağırlıklı demokratik bir şekilde seçilen yönetim bazı Batı ve Körfez ülkelerini endişelendirmiştir. Fransa Libya'da petrol başta olmak üzere değerli kaynaklara sahip olmak arzusuyla Hafter'i desteklerken, Rusya ABD'nin bıraktığı güç boşluğunu doldurmak ve yeniden bölgede güç ve alan kazanmak için Hafter'le iş birliği yapmak istemektedir. Bunun için ülkede üs kurma çabası başta olmak üzere çeşitli faaliyetler içerisinde. Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan rejimlerini korumak için bölgede Müslüman Kardeşler ve demokrasi karşıtı tavır sergilemektedir. Türkiye, Doğu Akdeniz'de yalnız kalmamak ve karşı

cephe oluşturmak suretiyle haklarını korumak için UMH ile birlikte Libya'nın haklarına saygılı davranarak hareket etmektedir³. Katar'da bu birlikteliğin yanında durmaktadır.

Görüldüğü üzere Libya üzerindeki birçok ülkenin Libya'nın haklarını göz ardı ederek kendi emelleri ve çıkarlarını gözetmesi ülkenin kanlı bir savaşa sürüklenmesine ve harap olmasına neden olmaktadır. Libya'nın egemenliği pek çok devlet tarafından göz ardı edilmekte ve Libyalılar hiçe sayılmaktadır. Petrol akışının Hafter milisleri tarafından kesilmesi ülkenin gelirini düşürmekte ve halkın yoksullaşmasını arttırmaktadır. Sürecin başlangıcında 1,6 milyon varil olan günlük petrol üretimi, günlük 284 bin varile kadar düşmüştür (Trthaber; Orsam). Petrol üretim kesintisinin toplam zararı 6,5 milyar doları geçtiği belirtilmektedir (AA). Son aylarda gerçekleşen müzakereler yeniden umutları yeşertmiş olsa da sürecin ne yönde evrileceği belirsizliğini sürdürmektedir.

Fizan, Bingazi ve Trablus'un birleştirilerek oluşturulan Libya, dekolonizasyon sürecinden itibaren bir türlü ulus inşasını gerçekleştirememiştir. Buna karşılık kabile ve aşiret yapısı her geçen gün çok daha fazla belirginleşmiştir. Gerek Kral İdris döneminde gerekse Kaddafi döneminde siyasi yapı adil paylaşılammış ve toplumsal dinamiklerin taleplerini yerine getirememiştir. Bu nedenle mevcut siyasi sitem sürekli meşruiyet sorunu yaşamıştır. Bu nedenle Kaddafi iktidarını kendi kabilesine dayandırmıştır.

Devlet ve vatandaşları arasındaki ilişkiyi güvenlikçi bakış açısıyla ele aldığı çalışmasında Buzan, ülkenin enerjisini siyasi yapıyı korumak için ele alan devletlerin zayıf devlet olduğunu ifade etmekteydi. Libya Kaddafi döneminde mevcut siyasi yapının meşruiyeti ve güvenliği için şekillendirilmiştir. Bu nedenle altyapısı, ekonomisi, bölgesel gelişmişlik seviyeleri ve sanayisi alt düzeyde kalmak zorunda kalmıştır. Diğer taraftan iktidarın terör faaliyetleriyle ilişkilendirilmesi yabancı yatırım fırsatlarının kaçırılmasına neden olduğu gibi ülkenin olası cazibe noktalarının da göz ardı edilmesine sebebiyet vermektedir.

Zartman'ın temel işlevlerini yerine getiremeyen devletler tanımı, Arap Baharı sonrasında Libya'nın karakteristik özelliği haline gelmiştir. Devlet egemenliği ve otoritesinin kaybolduğu, herhangi bir kamusal malın sunulmaması ve kendi vatandaşlarının güvenliğinin sağlanamaması Libya'nın başarısız devlet sıralamasında üst sıralara yükselmesine neden olmuştur. Ayrıca Fukuyama'nın da dile getirdiği gibi Libya'nın terör örgütleri açısından cazibe merkezi haline gelmesi ve pek çok radikal grubun sığınağına dönüşmesi uluslararası ve bölgesel güvenlik sorununa dönüşmüştür.

FFP göstergeleri üzerinden kısa bir değerlendirme yapacak olursak, iç savaşa dönüşen Arap Baharı gösterileri nedeniyle yerinden edilen on binler ve Afrika'daki mültecilerin geçiş noktası olması, ekonomik çöküş, insan hakları ihlalleri ve meşru egemen otorite yokluğu, sonu gelmeyen iktidar mücadeleleri ve kabilesel çatışmalar ve dış müdahale kırılma sıralamasında 111. sıradan 17. sıraya kadar düşmesine neden olmuştur.

Libya'da her geçen gün değişen siyasi ve askeri denklemler kısa vadede Libya'da kalıcı bir çözümün gerçekleşmesini engellemektedir. General Hafter'in bulunduğu dış destek, kabilelerin bağımsız bir aktör olarak uluslararası toplumun tanıdığı yönetimden bağımsız davranması, pek çok iç ve dış aktörün ülke siyasetini etkileyen müdahaleleri ve faaliyetleri planlanan seçimlerin yapılmasını sürekli engellemektedir. Demokratik bir şekilde çatışma ve geçiş sürecini sona erdiremeyen Libya için barışçıl ve kansız bir başka çıkış yolu gözükmemektedir. Dolayısıyla

³ 2019 Kasım ayında yapılan mutabakatla Türkiye, Yunanistan'ın ihlal ettiği Libya kıta sahanlığını tanıyarak bunu göstermiştir.

başarısız bir devlet haline gelen Libya demokratik ve kapsayıcı bir yöntemle yeniden inşa edilmelidir.

Libya'da kapsayıcı siyasal ve ekonomik kurumların inşası, güç ve refahın adil paylaşımı ve her toplumsal kesimin ya da kabilelerin devlet yönetiminde söz hakkı olduğunun ve politikaların belirlenmesinde çıkarlarının göz ardı edilmediğinin hissettirilmesi başarılı bir devlet yapılanmasının inşası için hayati öneme sahiptir.

Kaynakça

- AA. (2020). [Erişim: 20.10.2020; <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/libyada-petrol-kesintisinin-neden-oldugu-toplam-zarar-6-5-milyar-dolari-gecti/1902945>]
- Acemoğlu, D., ve Robinson, J. A. (2014). *Ulusların Düşüşü: Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri*, (Çev. FR Veliöğlü). İstanbul, DK Doğan Kitap.
- Akbaş, Z. (2012). Libya'daki Arap Baharı'na Yönelik Türk Dış Politikasına Konstrüktivist Bir Yaklaşım. *International Journal of Economic & Social Research*, 8(2), 57-81.
- Aljazeera. (2011). [Erişim: 25.10.2020; <https://www.aljazeera.com/opinions/2011/3/22/libya-intervention-threatens-the-arab-spring/>]
- Aljazeera. (2014). Aşiretler ülkesi Libya. [Erişim: 26.10.2020; <http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/asiretler-ulkesi-libya>]
- Alkan, A. (2014). Libya (1911-1945) Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı.
- Anadolu Ajansı. (2019). [Erişim: 15.10.2020; <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/darbeci-hafterin-trabulus-ruyasi-2019da-libyayi-siddet-sarmalina-surukledi/1687547>]
- Arı, T. (2017). *Geçmişten Günümüze Orta Doğu Cilt 2: Irak, İran, ABD, Petrol, Filistin Sorunu ve Arap Baharı*. Akademi Yayınları.
- Ayhan, V. (2011). Libya İç Savaşı: Kabileler Arası İktidar Mücadelesi. *Middle Eastern Analysis/Ortadoğu Analiz*, 3(27), 8-14.
- Baltalı, M. E. (2019). Libya'da Kaddafi Dönemi Yönetim Tarzı Ve Yarattığı Sorunlar Yüksek Lisans Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Buzan B. (1983). *People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations*. The University of North Carolina Press.
- Bölme, S. M., Ulutaş, U., Küçükkeleş, M., Özhan, T., ve Bektaş, E. (2011). *Batı Ve Kaddafi Makasında Libya*. İstanbul: Seta Rapor.
- Bölme, S. M., Ulutaş, U., Özhan, T., ve Küçükkeleş, M. (2011). *İsyan, Müdahale Ve Sonrası: Libya'da Dönüşümün Sancıları*. Ankara: Seta Rapor.
- Caner, C., ve Şengül, B. (2018). Devrimler, Kaos Ve İstikrar Arayışları İçinde Libya: Tarihsel Ve Yapısal Bir Analiz. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 3(6), 45-70.
- Carment, D. (2003). Assessing State Failure: Implications For Theory And Policy. *Third World Quarterly*, 24(3), 407-427.
- Ceviz, N. (2011). Libya Tarihine Kısa Bir Bakış. *Ortadoğu Analiz*, 3(27), 80-90.
- CNN. (2011). [Erişim: 20.10.2020; <http://edition.cnn.com/2011/World/africa/03/12/libya.civil.war/index.html>]
- Cnntürk. (2011). [Erişim:25.10.2020; <https://www.cnnturk.com/2011/dunya/02/27/bm.libyaya.yaptirim.karari.verdi/608281.0/index.html>]
- Cojanu, V., ve Popescu, A. I. (2007). Analysis of failed states: Some problems of definition and measurement. *The Romanian Economic Journal, Year X*, (25), 113-132
- Çıldır, Ş. (2016). 1969 Libya Askeri Darbesi. *Ortadoğu Analiz Eylül*, 8(76), 54-57.
- Daily Sabah. (2021). New interim government to lead Libya during transition phase. [Erişim: 14.08.2021; <https://www.dailysabah.com/world/africa/new-interim-government-to-lead-libya-during-transition-phase>]
- Demir, İ. (2014). Libyadaki İç Savaş ve Küresel Petrol Fiyatları: Ocak 2011- Haziran 2012. *Adam Academy Journal of Social Sciences/Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 57-74.

- Doğan, G., ve Durgun, B. (2012). Arap Baharı Ve Libya: Tarihsel Süreç Ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (15), 61-90.
- Ece, H. (2020). *Libya Ve Libya'daki İslâmî Hareketler*. İstanbul: Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi.
- Ercümen, M. A. (2015). [Erişim: 17.10.2020; <https://insamer.com/tr/insani-mudahaleden-koruma-sorumluluguna>]
- Güneş, B. (2018). Libya İç Savaşı Ve Kriz Yönetimi. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 7(2), 263 – 291.
- Hagger, N. (2009). *The Libyan Revolution It's Origins and Legacy a Memoir and Assessment*. Hampshire: O Books.
- Helman Gerald B. ve Steven R. Ratner, (1993), *Saving Failed States*, 3-20.
- FFP, [Erişim: 14.08.2010; <https://fragilestatesindex.org/country-data/>]
- Fukuyama Francis, (2015), *Devlet İnşası 21. Yüzyılda Yönetişim ve Dünya Düzeni*, (Çev. Türkan Çolak), İstanbul, Profil Yayıncılık.
- Independent Türkçe. (2021). Hafter, Dibebe'nin Savunma Bakanlığını devralmasını reddediyor. [Erişim: 14.08.2021; <https://www.indytrk.com/node/374631/d%C3%BCnya/hafter-dibebe%E2%80%99nin-savunma-bakan%C4%B1n%C4%9F%C4%B1n%C4%B1-devralmas%C4%B1n%C4%B1-reddediyor>]
- Joffé, G., ve Paoletti , E. (2010). *Libya's Forei Gn Policy: Drivers And Objectives*. Washington: The German Marshall Fund of the United States.
- Karaduman, M. A., ve Ataman,, M. (2020). *Bae Ve Suudi Arabistan'ın Libya Krizine Müdahalesi: Halkın İradesine Darbe Siyaseti*. İstanbul: Seta Analiz.
- Kekilli, E. (2016). *Hafta'nın Darbe Girişiminden Bm Çözüm Taslağına Libya Siyaseti*. Ankara: Seta Analiz.
- Koloğlu, O. (2003). Libya, TDV İslâm Ansiklopedisi: [Erişim: 24.10.2020; <https://islamansiklopedisi.org.tr/libya#2>]
- Kurt, V. (2014). *Tunus, Mısır, Libya ve Suriye: Orduların Arap Baharına Etkisi*. Seta Analiz (102).
- Kurt, V. (2020). *27 Kasım Anlaşmasından Berlin Konferansı'na Libya'da Yeni Denklem*. İstanbul: Seta Analiz.
- Nardulli, B. R. (2015). The Arab States' Experiences. K. P. Mueller içinde, *Precision and Purpose: Airpower in the Libyan Civil War* (s. 339-367). Santa Monica: Rand Corporation.
- Nikolaenko, A. (2019). Barack Obama'nın Başkanlık Döneminde ABD Dış Politikası Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Ankara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.
- Nuruzzaman, M. (2013). The "Responsibility to Protect" Doctrine: Revived in Libya, Buried in Syria. *Insight Turkey*, 15(2), 57-66.
- Orsam. (2020). [Erişim: 21.10.2020; <https://orsam.org.tr/tr/libya-ekonomisinin-gelecegi-ve-turkiye-icin-firsatlar/>]
- Rotberg Robert I.(2003), *Failed States, Collapsed States, Weak States: Causes and Indicators, State Failure and State Weakness in a time of terror*, 1, 25.
- Sak, Y. (2015). Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye'de Yaşanan ya da Yaşanacaklar için Dersler. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 11(44), 121-153.
- Semiz, M., ve Aydemir, M. (2021). Libya'nın yeni seçilen Başkanlık Konseyi Başkanı Menfi, Bingazi'de Hafter'le görüştü. Anadolu Ajansı: [Erişim: 14.08.2021; <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/libyanin-yeni-secilen-baskanlik-konseyi-baskani-menfi-bingazide-hafterle-gorustu/2142046>]
- Sullivan, K. L. (2008). *Muammar Al-Qaddafi's Libya*. Minneapolis: Twenty-First Century Books.
- Sürücüoğlu, O. (2017). Koruma Sorumluluğu: Darfur Krizi Ve Libya Müdahalesi Çerçevesinde Bir Değerlendirme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(4), 603-628.
- Trthaber. (2020). [Erişim: 30.10.2020; <https://www.trthaber.com/haber/dunya/libyada-petrol-krizi-buyuyor-457050.html>]
- Vandewalle, D. (2016). *Libya since 1969: Qadhafi's revolution revisited*. New York.: Palgrave Machillan.
- Zartman I. William, (1995), *Collapsed States: The Disintegration and Restoration of Legitimate Authority*, Lynne Rienner Publishers

EXTENDED ABSTRACT

Libya gained its independence after the Second World War. Idris became the first King of Libya, which gained its independence. After independence, Libya, which did not have state experience and income sources, started to exist in the international community as a poor country trying to survive with foreign aid. The discovery of oil in Libya in 1959 was a turning point for the country.

Although oil revenues have brought about a positive change in the welfare of the country and the people, most of the revenues have been under the control of the ruling elite. This situation has created a social structure in Libya, which is detached from the people over time, living in wealth and luxury, and suffering from financial difficulties. While the separation of power from the people caused its legitimacy to be questioned, extractive political and economic institutions slowed down the development of the welfare and development of the country, as well as distorted the state mechanism.

Young officers under the leadership of Colonel Gaddafi, who were influenced by the Egyptian leader Gamal Abdel Nasser, responded to this situation in Libya in 1969 by making a coup. The people welcomed the coup. After the coup, Gaddafi maintained his power for 42 years with his unique management style, the Jamahiriye, the people's management system. Gaddafi was able to maintain his power by keeping a balance between the tribes, but the inequality in the income distribution of the country increased day by day. Gaddafi brought his tribe and family to the important positions of the state due to the structure of the country shaped by tribes. He completely silenced the opposition and created a loyal state structure. Gaddafi supported many radical organizations, and this made his name to be associated with terrorism. During his rule, he was shown as the perpetrator of many terrorist acts in Europe and the United States.

During this period, the Libyan people received services such as health, water and electricity free of charge or for a small price. The economy, on the other hand, has not diversified apart from oil and oil revenue has not spread to the base. While income inequality continues to increase rapidly, unemployment has become an unsolved problem in the country. After Libya's efforts to integrate and improve relations with the West after 2000, the abolition of the sanctions imposed due to terrorism started the transition process to the Liberal economy. However, while the transition to liberal economy ended the social welfare practices, it rapidly decreased the financial situation and welfare of the Libyan people.

The Arab revolts, which started with the self-immolation of a young man in Tunisia, spread to Libya under these conditions. When the riots started in Libya, Gaddafi did not take it into account; He said that "room by room, street by street, the rebels will be cleaned". The rebels, which Gaddafi did not take into account, started to gain power and gain ground. However, Gaddafi recovered in a short time and pressed all the rebels to Benghazi. An intervention was demanded from the international community, fearing that Gaddafi would make a massacre in Benghazi. Thereupon, the UN stepped in, but France's desire to have Libyan oil resulted in the UN's bombardment while planning an intervention. The intervention, which later turned into a NATO operation, resulted in the overthrow of Gaddafi.

The administration established after Gaddafi could not control the country due to internal conflicts and struggle for influence, and the efforts to disarm the people, groups and tribes failed. This situation has led to the emergence of new challenges against the legitimate elected government. Terrorist organizations such as ISIS, which gained space in Libya, and the efforts of retired soldier General Haftar to declare and establish his own administration have dragged Libya into instability.

The emergence of Haftar and his efforts to rule Libya have put the country in a deadlock and turned the Libyan state structure into a failed state that does not function. The most important reason for this is the foreign intervention that Libya has been exposed to. Countries that were exposed to foreign intervention during the Arab Spring were more unsuccessful than those that did not.

Khalifa Haftar's announcement that he will fight against the rising Islamic terrorist organizations in Libya, the Muslim Brotherhood's predominance in the administration in Tripoli, and Haftar's opposition to this administration facilitated him to find foreign support. The process of support of Haftar by the Gulf countries, which are against democracy and the Muslim Brotherhood, has turned the Arab Spring process in Libya into a bloody civil war. In addition, France, which has an eye on Libyan oil, is an ally of Haftar. It cooperates with Haftar in order for Russia to try to fill the space emptied by the USA in the region and to regain its influence in the region. Therefore, in Tripoli, which was left alone against this front, the Sarraj government quickly lost ground.

Turkey was left alone against states such as Greece, the Greek Cypriot administration, Israel and Egypt in the Eastern Mediterranean and its rights were ignored. For this reason, Turkey, which was left alone in the Eastern Mediterranean, and the Tripoli administration, which was left without allies in Libya, got closer to each other. Various agreements were signed between the two countries, especially the Memorandum of Understanding on Security and Military Cooperation. Thus, while Turkey could find allies in the Eastern Mediterranean, the Tripoli administration was able to gain strength against Haftar. With the support of Turkey, the conjuncture in Libya was reversed and the Tripoli administration gained ground against Haftar, stopping the progress of Haftar's forces. This situation caused the parties to sit at the table again. While Haftar, who did not comply with the decisions taken at the table many times, was forced to come to terms with the Tripoli administration, which became stronger in the face of this time, it seems difficult to maintain his continuity in the country due to the crimes against humanity he committed in Libya after the civil war.

The political and military equations that change with each passing day in Libya prevent the realization of a permanent solution in Libya in the short term. The foreign support that General Haftar found, the fact that the tribes act independently from the administration recognized by the international community as an independent actor, and the interventions and activities of many domestic and foreign actors that affect the country's politics constantly prevent the planned elections from being held. There is no other peaceful and bloodless way out for Libya, which cannot end the conflict and transition process in a democratic way. Therefore, Libya, which has become a failed state, must be rebuilt with a democratic and inclusive method.